

دکتر رضا براهنی ایله موصاحیه، علیرضا میانالی*

دکتر رضا براهنی آدلم بیر شخصیت دیر کی، بوندا هنج کیمسه ده شویبه اول بیلمز. اونون معاصر ایران یازیچی-شاعیرلریندن نچه قاط اوستونلویونو، اونون یازیلارینین ایسلوبوندا، تکنیک اینده، همده کی، ایجتماعی موقئعینده، آیدین گورمک اولار . اونون ایللر دولت اورقانلاری طرفیندن یارادیلان سانسورعلیهینه اونون موبارزه سی گؤز اؤنونده دیر. دکتر براهنی هر ایکی حاکیمیت (شاه سلطنتی و ایسلام حوکومتی) طرفیندن تعیدلره و حبس لره معروض قالمیش نه تک ایراندا ، دونیادا تانیمیش سیمالارداندیر. اونون یازدیقی کیتابلاردان بیر نچه سی اینگیلیسجه، فیرانسیزجا، تورکجه ترجمه اولونوبدور. دکتر رضا براهنی موعین بیر دورکانادانین قلم انجمنین رهبرلیینده چالیشیدیر. اؤتن یای تورتو شهرینده کانادانین فرماندارینین نوماینده سی و بیر چوخ عیده لی شخصیتلرین ایشتیراکی ایله دکتر رضا براهنی نین یاشینین 70 ایلی مونسیتتی ایله دوزلنن طنطنه لی تدبیر مراسیم کچیرلمیشدیر کی، ایندی کیمی باشقا هنج بیر ایرانی شخصیت کانادادا بئله سویبه لی بیر مراسیم توتولمامیشدیر. البتده کی، بونلار دکتر براهنی حاقیندا دئیله بیلن سؤزلرین هامیسی دئیلدیر. بو دئیملرین هامیسی بیر یانا، محروم آذربایجان میلتنه و اولنارا کی، اینسانی میلی ظولم دن، ایقتیصادی محرومیتدن خیلاص اولماق ایستییرلر، دکتر رضا براهنی نین مقامی و ده یری اونون اؤز میلتنه سیخ باغلی اولماسیندیر. اونون قلمی و سؤزی همیشه اؤز میلتنین دردلرینی، میلی کیملیک فاجیعه سین، ایقتیصادی محرومیتلرینی موداکیره چیخارماق سفرب اولموشدیر. دوزدور کی، اونون یازدیقلاری اساسن فارسجا و اینگیلیسجه دیر، اما اؤز میلتنین محرومیتلرینی، میلی کیملیک فاجیعه سین اولنارین هر تک- تکینده آیدین شکیلده گوسترمة یه چالیشمیشدیر. 1325-جی ایله میلی حوکومتین سکوتوندان سونرا بلکه هنج ایتیدائی صنیف موعلمی اونون تورکجه یازدیقینی اونا اولاندیراندا بیلیردی کی، بو عمل اونون روحوندا، دوشونجه سینده همیشه لیک اولراق ایز بوراخیب، جان تاپاجاقدیر. و بوتون یازدیقلارینین مایاسینا چئوریله جکدیر. 2003-جی ایلین قیشیندا دکتر رضا براهنی نین یازیلاری ایله ماراقلانانلار اونولا ونکور شهرینده بیر گوروش آخشامی کئچیردیلر. ونکورده یاشایان آذربایجانلی لارلا تورکجه کئچیریلن بو گوروش آخشامیندا دکتر براهنی اؤز حاقیندا و یازیلاریندا میلی کیملیک فاجیعه سینین تاثیرینده اطرافلی سؤز آچدیلا. قیدائتمک یرینه دوشر کی، دکتر براهنی ونکور شهرینه گلمه میشدن اؤنجه، اولار یوردو رادیوسونون امکداشی میانالی علیرضا طرفیندن حاضرلانمیش گنیش بیر موصاحیده اوشاقلیق ایللریندن باشلا یارق چوخ ماراقلی مساله لر موداکیره چیخارمیشدیلا کی، رادیودان آردیجیلیقلا نچه وئرلیشده یاییلمیشدیر .

****

بیرینجی بؤلوم

ایستردیم سیزه بیر سنوالینان مراجعه اندیم ، ایستردیک اؤز ترجمه حالی نیز حاقیندا اؤزونوزدن انشیمک ؟

اولن من سیزدن تشکر اندیره م کی، توجه اندیرسوز آذربایجانلیلارین ریشه لرینه. هم طبقاتی ریشه لرینه، هم ده خانوادگی ریشه لرینه. و بونلار چوخ کمک اندیرکی، آذربایجان خالقی بیلسین کی، آذربایجانلیلار نه ایشلر گورویلا یا کمبودلاری نه دیر. ولی، بیز گره ک زوروموزی ووراق تا قالمیش هویت لر هامیسی اوزه چیخسین. و معلوم اولسون کی، بیز نه ایش گوروروک و نه ایش گورمک ایسته بیریک. بو اؤزوده چوخ سالیم بیر دئموکرا تیک صورت ده گره ک قاباغا چه کیلسین. اوندادیر کی ، من فیکر اندیره م، بیز انده بیله جه بیک کی، اؤزوموزه، اؤز خالقیمیزا و ایران خالقلاری نین هامیسینا بیر دقیق باخیشینان باخاق کی، من اونون آدینی قویورام انتقادی باخیش. اوندانله یه بیله ریک کی، اؤزوموزی یولا سالاق. بیز گره ک بونی اؤز آرامیزدا تمرین انده ک. مسایلی بیر- بیرینه ارتباط وئرک و انله یه بیلک بو ارتباط لاردان گه لک یتیشک بیر قرارا کی، نتیجه یه شامل

اولسون. عرض اولسون کي، من تبریزده بیر فقیر خانواده ده دنیايا گلمیشم. مخصوصا او اوایل. چوخ فقیر ایشچی بیر خانواده. و نجه کي، گذشته ده یازمیشام بویوک قارداشیمینان منیم سیننی فاصله میز تقریبا او بیرلیریندن بیر آز چوخ ایدي. در نتیجه او دووړي او بیري اوشاقلار شاید او صورتده تجربه ائله مه میس اولالار. ولي، بیز ایکی قارداش و ده ده - نه نه بو تجربه نی گورموشوک. بو تجربه اتفاقا چوخ تاثیر قویوب بیزیم روحیه میزده. البته منیم بویوک قارداشیم اخیرا مرحوم اولدي. فقر و امکاناتین اولماماغي، مخصوصا اوایل ده، اوشاقلیق دووره سینده چوخ-چوخ تاثیر قویدي منیم روحیه مده و ذهنیم ده. بونا گوره ده بیر مقدار ظلم و سرمایه ایله چارپیشماغیم مربوط دي او دووره یه. تقریبا اوزوده ده یرلي بیرزاد کي، مربوط اول مسایل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و او جور بیر زادلارا. من، اوخومامیشدیم. ولي، او فقرین ریشه سین ذهنیمده بیر صورت ده کي، آدم بونا صمیمی اولو و دقت انده گورموشدوم. و بو اوزي ده ده یرلي بیر موضع آداما ایجاد ائدیر. من فیکر ائدیریم بیز ایکیمیزده بیر مقدار او جریانان شخصیتیمیزی تقریبا آلمیشیق و شخصیتیمیز فرم تاپیدیر.

آقای دکتر، اشاره ائتمه دینیز هانسی ایل، هانسی آی، هانسی گون دوغوم گونوز دیر.

عرض اولسون کي، او تاریخ کي، یازلییدی منیم سیجیلیم ده تقریبا دئمک اولار، بیر-ایکی ایل ایدي کي، خالق قرارایدي سیجیل صاحبی اولسون، شناسنامه صاحبی اولسون. از قرار معلوم خانواده بیساواد بیر خانواده ایدي. بو قضیه نین دالینجا او صورتده کي، گره ک گئتمه میشدیلر. منه اوچورکي، دئییلر 20 آذرین گنجه سی، 21 آذرین سحری، 1314- جی ایله دنیايا گلمیشم. ولي، صورالار باخدیم بو شناسنامه لره، مخصوصا نه نه مین شناسنامه سینیه. گوردوم کي، اکثر اوشاقلارکي، دنیايا گلییلر، بویوک قارداشیم، من و صورنا او ایکی- اوچ اوشاق کي، دنیايا گه لیبلر و اولولر اولارین دا تاریخ تولدی آذر یازلییدی. بونا گوره من فیکر ائدیره م بو شناسنامه لر ممکندیرکي، صورالار آیینمیش اولو. مثلا، نه نه دن و یا ده ده دن سوروشموش اولالار هاواخت گه لیبلر دونیايا، اولاردا بیر تاریخ دئمیش اولالار. بویوک قارداشیم 1311 - ده دنیايا گلییدی. اونون کي، آذر آی یازلییدی. منیم کي، آذر آی یازلییدی. صورنا او بیري کیچیک قارداش دا کي، اولویدی- احمد، اودا آذر آی یازلییدی. اونون دالیسی فاطما دنیايا گلییدی. اودا آذر آی یازلییدی. من نه نه م دن سوروشدوم کي، آخی بو نه جور بیرزاد اولو بیلر؟ او منه دئدی کي، سن باباجدین آی یی نین اون آلتیسیندا دوغولدون. من گئتدیم تحقیق ائله دیم و صورنا گوردوک کي، باباجدین ده خرداد آیین 19- زی، 1314- دیر. بودا نظره دوز گلمیردی. اونا گوره کي، نه نه م دئییردی- بیز حیط ده یاتمیشدیق. تبریزده گاهدان خرداد آی یی او قدر ایستی دئییل کي، آدم حیط ده یاتا بیله. صورنا من بیر زامان چون ایستردیم پزشکی اوخویام. پول یوخودی اوخویام. فیکر ائله دیم کي، گئتدیم پزشکی دانیشکده ی افسری توسطی ایله اوخویوم. اورادا منه دئدیلرکي، سنین یاشین آزدي. بیز گئتدیک بونی بویوتدوک. اونا گوره بو گلدي اولدي 20 فروردین، 1314. ایندی ائله قالییدی. بو تولد کي، اوزي- اوزونه بیر ماجرا دیر. تبریزده ورجی باشیندا، بیر یئر واردیرکي، بیر زامان بورا دئیردیله میرده شیرخانا چوخوری. بیز او میرده شیرخانا چوخوروندا زندگانلیق ائتمیشیک. اورانین آبار حیطی در واقع بیر خانه مخفی ایدي. چایچیلار خانواده سی بو حیطی وقف ائله میشدیلر. بیز چوخراق او وقف ائیلن حیط ده زندگانلیق ائتدیک. چوخراق "رازهای سرزمین من"، "آواز کشته گان"، یا او بیري کتابدا او میرده شیرخانا چوخورونون وقایع لری مفصل گلیر. یادیمدا دیرکي، من یاشار کمالینان بیر دفعه صحبت ائندنه بو میرده شیرخانا چوخورونان صحبت ائدیردیم، او دا هی منه دئییردی کي، بیزیم کي ده چوخوروا دیر. در واقع او "آوا" - "دا شاید آباد" اولو. بو جور بیر اشتراکات و یا مشترکات بو زندگانلیقلارین آراسیندا تاپیلیر. صورنا ده ده م چای کارخاناسیندا ایشله بیردی. بیز اغلب گئدریک بو چای کارخاناسیندا اونا کمک ائدیردیک. حتی مدرسه نین او ایکی قسمتی نین آراسیندا، یعنی او ایکی ساعاتدا گئدریک اوردا ایشلردیک. یا گه تیردیله ائوده چای اوچون پاکات دوزه لدریک گوتوروب آپاریردیله. صورالار ده ده نین وضعی بیر مقدار بهتر اولور. گئدیر بیر- ایکی حامام اجاره ائدیر. او نظردن بیر آز وضعی دوزلیر. ولي، او زامان کي، وضعیت دوزه لیر، بیزده ائودن تقریبا چیخمیشیق. بو ائودن چیخماق درعین حال بیزیم ادبیاتا

ياخينلاشماقدير. من فيكرانديرم كي، منيم بويوك قارداشيم بويوك بير نقش اوينايبدي منيم و خانواده نين زندگانليغيندا. تحصيلاتي كي، بويوك قارداشدان صورنا من تاپميشام و او بيرلر تاپيلار، اولين قدمي او گوتورودور. بيز اونون داليسينجا گنتميشيك. اونا گوره من و تمام خانواده بويوك قارداشا چوخراق مديونوق. بيز مختلف يئرلرده تيريزده زندگانليق ائله ميشيك . نه نه مين خانواده سي ايكي قالا دا زندگانليق ائدرديلر كي، در نتيجه مدام بيزيم ايكي قالا ايله ارتباطميز اولويدير. ايكي قالا عجيب - غريب بير يئردير. مختلف طبقات خورده پا اوردا زندگانليق ائديرلر. مثلا ، ايرمك سالاندان توتدي تا قوال چالان، توي دا اوخويان، حاماملاردا ايشله ينلر، كارخانادا ايشله ينلر، بونلار هاميسي بير يئرده ايكي قالادا، ورجي باشيندا ائله همان ميرده شيرخانا چوخوروندا اولويلار. صورنالار راستا كوچه ده ده زندگانليق ائله ميشيك. يعني اوج - دوورد يئر وارديركي، بيز اورادا چوخراق زندگانليق ائله ميشيك. مونجيم ، ميرده شيرخانا چوخوري ، صورنا ايكي قالا ، ورجي باشي، هم آشاعي ورجي باشي، همده يوخاري ورجي باشي، ديك باشي و خوب مدرسه ده كي، تمام مدت ده دوققوز كلاسا قدر پرورش ايدي ، صورنا لقمان ايدي و صورنا آخري ايدي تجربي ديپلم آلميشام فردوسي مدرسه سيندن. بو اولين بخش زندگانليقدير.

سيزين گنجليك دؤورلر عيومت له بير سيرا حادثه لرين شاهدي اولوب . بلکه اونلارين حاقيندا فيکير دنیه سينيز . آذربايجان دا گئدن حادثه لردن هانسيلاريني مشاهده انليپ سيز ؟

اونلار هاميسي دوليدي حادثه ايله . بعضي لري وار كي خصوصي حادثه دير ، مثلا او كي، چوخ -چوخ اهميتي وار كيچيك اوشاقلارين اولومودي. گؤتوره رديک شاوا قبرستانينا و اورادا ده م اونلاري دفن ائدردي.

جناب دکتور-هانسي ايلر دن صحبت گئدير ؟

دئمک اولار 1318-1319. صورنا ، اونون داليسي ايللر عين زامان دا فقر دووره سي ايدي . ياديمدا دي كي ، منيم ده مين آتي دا ميرده شيرخانا چوخورونون باشيندا دوشدوي اولدي . منيم قارداشيم تمام مدت دئيردي كي ، کاش من اولئيديم، اوندان اوتروكي او آت بيزيم زنداگانليغيميزي تامين ائدردي . بونلار دقيقا ياديمدا دي . صورنا لار طبيعي دي كي روسلارين گه لمه سي دير. او واخت بيزي تازه گونده رميشديلر مدرسه يه . صورنا دئديلر كي مدرسه باغليدي روسلار گليب لر. بيزده چيخيب ميرده شير خانا چوخورونون داميندان باخيرديق. گوردوک كي ، سووود آعاجلاري نين دالينسيندان يئکه آتلار گلير لر . 1320-جي ايلين شهرور آي ايدي . تمام او مدت ده كي روسلار گليب تيريزده قالدیلار بيز اونلاري تمام مدت گوروردوک و بير جور ايشغال احساس ائله بيرديک. بيز گنتديک پرورش مدرسه سينه. پرورش مدرسه سي اول تربيت خياوانيندا ايدي . اولجه بيزيم مدرسه يه گنتمک امکانيميز يوخ ايدي، بير نفر واريدي حاج حسن آقا بادامچي كي منيم ده مين ده سي نين قوهوملاريندا ايدي. اودا ارتباطي واريدي بادامچي ايله كي خياباني نين دوستي ايدي. تاريخ 18 ساله ده عکسي چاپ اولويدي . اونون قوهومي ايدي. دئمه لي ده مين ده سي بادامچي خانواده سينه باغلي ايدي. حاج حسن بادامچي دئميشدي كي ، من بونلارين مدرسه خرج لرین وئرره رم . سن بونلاري گوندر مدرسه يه . صورنا دا شوشه گرخانا بازاريندا بير کتاب فروش وارايدې سروش آيندا ، اونولادا قرار قويديلار كي ، بيز کتابلاريميزي دا اوندان آلاق . گنتديک پرورش مدرسه سينه كي يول لي لارين مدرسه سي ايدي . آد يازديرديق و باشلاديق اوخوماغا. صورنا دا روسلارين اولماقي كي منيم نظريمده بويوك بير مهم حادثه دي . شمالي آذربايجاندا گنلرين اؤزلري كي ، اؤزي بويوك بير پديده دي . اونلارين بير منيم عمه مين اري اولدي . گنتمه ميشدن قاباق ده م چون بيليردي كي بوجور بير اتفاق دوشه جک ، عمه مين طلاقين آلدې . بير قسمتي "آزاده خانوم" دا چاپ اولويدي . بو کتاب كي ، من يازميشام " مردگان خانه وقفي"-هله چاپ اولماييب دي او انبار حه يه طي يا ميرده شير خانا چوخوري ، او وقفي حه يط ، عمه -خانواده هاميسي او کتاب دا مخصوص نقشلري واردير. صورنا فرقه كي ، بويوك بير رول اوينايب بيزيم زندگانليغيميزدا. بيزكي ، گنتديک مدرسه يه کتابلار تبديل اولدي تورک ديلينه.

تورک دېليني باشلاديق و بو بيزه چوخ کؤمک ائله دي . اوندان اؤتور کي ، ائوده فارسي بيلميرديلر. نتيجه ده بيز ائوله مدرسه آراسيندا رابطه گوردو ک . بير صورت ده کي ، قاباقلار و سونرالار ، ائوله مدرسه آراسيندا هئچ بير ارتباط يوخ ايدې. ياديمدا دي کي ، فرقه دؤوره سينده اوشاقلارين روزنامه سي واريدي .من اونې يازارديم . اوندا منيم خانوادگي آديم آيري آدي ايدې . شايد پرورش دن کي ، صحبت ائديره م چوخي بيلمه يه کي ، براهني آدلي پرورش ده وار ا يدي. اما اوردا کي تورکي يازيرديق گه تيره رديک ، هامې معمولاً اوخويارديلار . فرقه گئندن سونرا ، دئديلر کي ، بونلاري سيز گره ک فارسجا يازاسيز . بيزه کي ، فارس د يل يني ائله باشاميرديق. سونرا منيم نه نه م مني تشويق ائله دي کي "بابا ياز گندسين نه اولاجاق ، بو سنين اوز ديلينيدي ." من ده يازديم . او گون کي، آپارديم ، مدرسه يه بيزي چکديلر ائشيگه و اوردا او آدم کي ، ناظيم ايدې مني مجبور ائله دي کي، رنگلي بير قلمين يازد يغيم روزنامه ني باشدان ديه هاميسين يالايم . هئچ واخت بو منيم ياديمدان چيخماز کي ، مني مجبور ائله ديلر اؤز آنا ديليمي يالايم . سونرا دا کي ، مجبور ائله ديلر کتابلاري گؤتوره ک آپاراق ساعات قاباقيندا يانديراق . ساعت قاباقيندا دا بيز گئنده او اعدام اولانلاري گورور دیک . يا اونلار جنایتکارلار يا دا کي، فرقه اعداملاري ا يدیلر. بونلار بعضي او حادثه لر ا يدي کي ، منيم ذهنيده چوخ تاثير قويوب دير.

من چون -چوخ مختلف کارخانالاردا ايشلرديم . ائله يه بيليديم کي تيريزين او کارگري قسمتي ايله ياخيندان تانيس اولام . بيزيم تمام خانواده يا فرش کارخانالاريندا ايشلرديلر يا ائولرينده دستگاه قويموشدولار و ائوده ايشلرديلر . بونا گوره ، چوخ ياخيندان بو مسائل ايله سر و کار تاپديم . او زمان کي باشلاديق کتاب اوخوماغا، بو کتاب اوزوده چوخ تاثير قويد ي . معلم لرده تشويق ائله بيرديلر کي سنين اينشان ياخش يدي . ياديمدادير کي بير معلم واريدي ، امير خيزي آدیندا . ياخشي دا بير معلم ايدې . سونرالار دا صدقياي ايدې . اودا چوخ ياخشي معلم ايدې . انگليس د يلي معلميميز ده کي، بحرالعلومي ايدې . او منه دئدي کي، اگر ايسته سن گل منيم کلاسيما انگليسي درس وئر . منده گئدرد يم اونون کلاسيندا او بيرې اوشاقلارا انگليس د يلي درسي دئيرديم .

عموميتله ادبيات نوماينده لريميزدن کيم لرله او دؤورلر ده بير مکتب و يا بير دووره ده تحصيل آل بيسينز ؟

دئمک اولار کي، او زمان هئچ کس ايله. اوندان اوتر ي کي ، من فرقه دؤوره سينده اون-اون بير ياشيم وار ايدې. فرقه دؤوره سيندن سونرا تورکي اوخوماق کلا آرادان گئندي . بير جور اولد ي کي، گه تير يب اونې تحمیل ائله د يلر. و بونودا تقريبا زورايله تحمیل ائله ديلر. خالقين دا چاره سي يوخيدي. تنها يول کي، تحصيل آلماما وارايدې، فارس ديلي وسيله سي ايدې .بير اتفاق دا کي دوشدي، مني بير نئچه ديلين آشنا ائله دي. بيز او زمان باشلاديق فارس د يليني او يرشمه يه. اؤز ديليميزي يازماق کي، آرادان گئندي نه خانواده ده ساوادلي آدم وارايدې و نه بير آدم کي، تورکي ياز يب اوخوماغي بيزه اؤ يره ده . او بير ايل ده کافي دئي يلدې .ولي همان ايلده منيم ياديمدادي کي شعر دئيرديم . ياد يمدادي کي، بيزي بير دفعه آپارديلار پيشه وري نين يانينا و من پيشه وري نين قاباقيندا شعر اوخودوم . اونلار پارلاق خاطيره لر ايدې کي، گلير آدامين گؤزونون قاباقيندا. آداما جهت وئرير، دئير کي سنده بير آيري هوويت وار کي بو آيري هوويتي زورونان سعي ائله يب لر آرادان آپارسينلار. سن گره ک بوني بير يئرده جويران ائله يه سن . گؤردوم کي، گره ک من بو قضيه ني هر يئرده اولسا ،حتا فارسجادا . گره ک بوني جدي صورتده عنوان ائله يم . سيز بونا فيکر ائله بين کي ، من تورک د يليني اوخوماغي فارس، انگليس، عرب و حتي فرانسه د يليندن چوخ بئواخت او برنميشم . يعني بير جور اولد ي کي ، من دورد بئش ديلي کي تقريبا هاميسي دا خارجي ديلدي آشينا اولدوم . ايکي سيندن کامل استفاده ائله ديم . بيرې فارسي کي ، بير بئله کتاب يازميشام و اينگليس ديلي کي اوندا تخصص تاپديم.

سونرا طبعي دي کي تدريجا من گلدیم دئدیم کي، گره ک ا بند ي بو دیله ده باخام . اگر کي، یازا بيلمیره م ، لااقل گره ک اونو او یره شم . و طبعي دي کي شعر یازماق راحت راخ ايدي . منه هله ده تورک ديلينده نثري یازماق چتیندي . ولي شعر دئمک تورکي ده راحت راق دي . بو ديل له بير ایل آ شناليقدان سونرا ، باشیما ووروب الیمدن آلد یلار . سونرا او واخت دا کي فارس د يلي او یره شیردیک ، بیزه دئدیلر کي ، گره ک عرب د يلي ده او یره شه سیز . عرب د يليني ده او یره شه -اوره شه بير - ايکي ایل سونرا گنتدیک انگلیسي طرفه و انگلیس د يليني ده او یره شدیک . من مسائل علمي ده اوجور استعدادیم یوخدي . و چون هامی یا دئمیشدیلر کي ، سیز گرک مهندس یا دکتر اولاسیز در نتیجه منده گنتدیم تجروبي اوخودوم . چون حافظه منده پیس دئییلدي و ایراندا دا هر زادي حفظ ائرلر ، درس لریم یاخشي ايدي . اما او درس کي ، یاخشي اوخویا بیلیردیم فارسي د يلي و انگلیس ادبیاتي ايدي*

اوجونجو بؤلوم

آقاي دوکتور ، معاصر دؤورده ستارخان حرکاتي اولوب ، سونرا سیزین دوغومونوزلا اوجلاشان شیخ محمد خیاباني حرکاتي گنجیب ، اما انله تصور اندیره م کي پیشه وري سیزین اوجون فرقلي دي، اونا گوره کي اوزونوز هم اونو جانلي گورویسوز ، هم اونون دؤورون گورویسوز .

بیز مشروطه تاریخيني اوخوموشوق، تاریخ 18 ساله ني اوخوموشوق .بونلارین هامیسیني سعي انله میشیک دوشونک و گوره ک کي نه اولوب دي .من فیکر اندیره م کي پیشه وري بونلارین هامیسیندان فرقلي دي .پیشه وري ستارخان دئییل دي .پیشه وري بير روشن فیکر ايدي .عين حال دا پیشه وري چوخ جيدي چپي بير آدام ايدي .پیشه وري نین ايکي مرحله سي واريدي کي او مرحله عمل مرحله سي دي .بيري میرزا کوچک خان ، حیدر خان عموغلي و اونلارینان ایشله مک دي .شوروي ده کي چپ دوشونجه ايله یاخیندان آشینا اولماق و در عين حال سعي انله مک کي ایرانين بير یئرینده بير سوسیالیستی موقع یارنماق .بونون اوستونده البته او سونرا زیندانا دوشور.زیندان بوندا بویوک بير تجربه دي .پیشه وري نین زینداني اصلا او بيري آداملارین زیندانینا بنزه مير .پیشه وري چون کي دوز-عمللي میتون مارکسیستی ني اوخویودي و یاخجي دا اونلارینان سر و کار تاپییدی ، نتیجه ده او بيري لرله بير نوع استاد و معلم ارتباطي واردي . اونون ارتباطي، معلم و شاگرد ارتباطي دي .اگر چه او آداملارین بعضي لري سونرالار مهم آداملار اولورلار ،حزب توده ده ، ولي پیشه وري نین اوزونون یاخیشي بير آيري یاخیشدي .عين حال دا پیشه وري روزنامه نگاردي ، پیشه وري یازچي دي، پیشه وري موورخ دي.او دؤوره دئمک اولار کي ايکي آذربایجانلي وار کي عجیب احاطه ايله هر زادي یازیرلار ، بيري پیشه وري دي ، بيري کسروي .بو چوخ مهم دي. دوزدي کي کسروي چوخ واخت پیشه وري یه اصلا اوخشامیر ، ولي دئمک اولار کي ايکيسي ده تيب روشنفکر آذربایجانلي ديلار.اگر چه کسروي به معنای واقعي چپي دئیل ، ولي او انقلاب مشروطيتي کي یازبدي ، دئمک اولار چپ یاخیشي ايله یازب دي . و تاریخ 18 ساله ني ده چپ نظرندن یازب دي . بو یاخیش اوزو چوخ -چوخ مهم بير قضیه دي.

ولي پیشه وري آيري بير آدامي .کسروي عمل آدامي دئییلدي .پراکتیک اوضاع یارادا دئییلدي .ولي پیشه وري بير "اورقانیزاتور" ايدي .پیشه وري او زامان کي آذربایجانين باشینا ورورلار ، بيلافاصله تصمیم توتور کي او آشنالیغي کي پراکتیک مارکسیستی دن واريدي ،کي نچور اکینچی ايله کارگري بير-بيري نین یانینا قویماق اولار ، و بوندان انله مک اولار کي ميلي بير حیکومت دوزتمک ، پیشه وري بونون دالیسینجا گندیر .ديلي ده اونا اضافه اندیر ، و انله یه بیلیر کي بير حرکتک تشکیلات وئره .بیز او زامان اوشاقیدیق . بوني گورموردیک ، ولي او واخت کي گندیردیک خیاباندا گوروردیک کي، گنجه یاریسي خیابانلاري آسفالت ائدیبلر، اویان -بو یاندان ائشیدیردیک کي، دانشگاه آجیلیدی .بیلیسیر ، بیز بالاا اوشاقیدیق ولي در

عين بو نظردن كي ، مدرسه ايله خانواده آراسيندا بير جور ارتباط واريدې بير مقدار راحت ايديق. چون اكثريت فقير ايديلر و فقير خانواده معمولن آيري بير فرهنگه دسترسليقي يوخدي . بيز بونو احساس انديرديك كي بو بيزيم نفعيميزه دي

پيشه وري ني سونرالار كي بيز مطالعه ائله ديك و مخصوصن دنمك اولار بير مقدار او شني لر كي ، من خارج ده اوخودوم ، گنتديم بير نفر تامام كتابخاناسين ساتميشدي امريكا دا دانشگاه لارين بيرينه. من اورادا اوتوردوم 75-74-1973 ده هر نه اتفاق كي تيريز ده دوشموشدي چوخوني توركي ديلينده او زامان اوخودوم و در عين حال او ياندان-بو ياندان پيشه وري نين باره سينده نه چيخميشدي اوخودوم . من اعتقاد تاپديم بونا كي پيشه وري فرقه دؤوره سينده ، هر جور اشتباه دا شخصن ائله ميش اول ، تشكيلات اوليه كي قورموشدي و اوجور كي ايستيردي قاباغا گنده ، خلفين نفعينه ايدي . او زامان امريكا ، انگليستان و استالين دوشونمه ديلر كي بو دنموكراسي كي آذربايجان دا واردي ، خالقين نفعينه دي و گله جكده پارانا بيله جك انقلابين دا نفعينه دي.

منيم نظريمه پيشه وري بويوك بير موقعيتي دي . و بو موقعيت ائله به بيلر دي كي نه تك آذربايجان دا دنموكراسي ، خود مختاري، ديل و آيري مسائلي قاباغا آپارا ، ائله به بيلر دي ايرانين هر بئرينه دنموكراسي گه تيره . من فيكر ائليمر اگر پيشه وري نين خدمتلري هامي نين گوزونون قاباغينا گه تيرلئي دي ، خالقا دئيئلندي كي ، آذربايجان دا ، كوردوستان دا بو اتفاق دوشدي ، بونلاري دوزه مه للي افشا انديديلر ، امكاني يوخودي كي بو ذيللتي كي بيز شاه دؤوره سينده چكديك و سونرا بو دؤوره ده ده كي چه كيريك، بوجور بدبختليك لر بيزه تحمیل ائئلندي. پيشه وري نين درس لري، اونې آرادان آپارماق، بونلار هاميسي گورسه دير كي او آدام ايسته بير دي آذربايجان سريلند بير يئر اول ، اوز ديلي، اوز فرهنگي و عين حالدا او بيرې ملتله برابر و دنموكراتيك بير موقعيت ايران دا قاباغا گه تيره . بو درس لر حتي چوخلي ايرانلي روشنفكرلرينده بئنينه باتمادي . هنوز دا فيكر اندير لركي فارس ديليني گره ك تحمیل ائله سينلر هر يئره. فكر ائله بير لر كي بو مملكتي فقط فارس ديلي وسيله سي ايله ساخالاي بيلر لر . يعني عاغيللاري يوخدي ، بوني دوشونميرلر كي ، بوجور زور دنمكله ايكماني واردي كي ، مملكتي تيكه-تيكه ائله به لر و هر تيكه سي گنده بير يئره ياپيشا.

دوردونجو بؤلوم

آقاي دكتور سيزجه، ايراني نجه اداره ائتمك لازم دي؟

من فيكر انديره م كي ، بو گره ك دنموكراتيك صورتده حل اولالعتي ده بو دي كي ، اولن آذربايجان فقط او آذربايجان دئيئل . آذربايجان بير پديده دي كي هم كئيفي دي، هم كممي دي . بو معنايا كي، آذربايجانلي لارين ان بويوك شهري ايندي تيريز دئيئل تهراندي . تهرانين ياريسيندان چوخي آذربايجانلي دي -تورك دي . نتيجه بو كي، آينده ده هر جور تصميم كي ، ايسته بيرلر توتالار گره ك بو مساييلي نظره آلا لار . منيم اعتقاديم بودي كي، آذربايجان كي، بيز تانييريق، و او آذربايجان كي او بيرې آذربايجاندي فرهنگ، ديل، عادات ريسوم بيرديلر اما تقريبن يئتميش، هشتاد ايل فاصله اونلاري به اصطلاح روسيزه، بيزلري ده بير آر فارسيزه ائله بييدي. اما بير واقعيت واردي و اودا بودور كي ، از نظر تاريخي اگر باخساق، از نظر ميليت لر اگر باخساق، اگر ائله به بيلسك كي، بير مساوي موقعيت هر لاحاظ دان ايرانين اوزونده دوزه لده ك، من شخصن ترجيح وئريرم كي، آذربايجان او صورتده كي ايندي واردي قالا. فقط دنموكراسي بو جرياندا قاباغا گنده . نجه كي كانادا دا وار . كانادا ايله آمريكائين آراسيندا گليرلر-گندريلر . بو اونون فرهنگيندن، او دا بونون فرهنگيندن استفاده اندير . ايكي سي ده بيلير كي ديللري بيردي- انگليسي بخشيني دئيره م . بو آذربايجان حاقيندا دا ممكوندي، كوردستاندا دا . بيزيم مشكليميز، مشكل دنموكراسي دي . بيز گره ك بو مشكلي دنموكراتيك حل انده ك . مخصوصن بو تجربه ايله كي، بيز ايندي دنيا دان اله گه تيرميشيك خالفا بير جور

توضیح وئریله کی اونلار بیله لر بو قضیه جدي بیر قضیه دی. و اگر بو قضیه او جور کی بیز توضیح وئریریک حسنی نیت ایله عملی اولماسا، بیزیم گلن نسللر زامانی بو مملکت تیکه پاره اولوب آرادان گئدر. بو بیر واقعیتدی. یا دا کی، انواع مختلف بالکانیزاسیونلار قاباغا گه لر و بو بالکانیزاسیونون نتیجه سی، غیر از دعوا و فان توکمک باشقا شئی اولماز. بونا گوره هر کس کی حکومت ایله دوشور، هر کس کی آذربایجاندا، کوردستاندا، خوزستاندا انتخاب اولور گره ک بیله کی، ایران نچه فرهنگی بیر مملکتدی. ایران بیر نچه زبانه اولکه دی. اونلار کی، میلیونی جمعیتلری واردی، گره ک اؤزلری، اوزلرینی اداره ائده بیله لر. اؤز دیللی ایله دانیشالار، و او دیلده یازالار. عین حالدا طبیعی دی کی، بیر ده ایکینجی دیل اولار، او ایکینجی دیلی ده گره ک انتخاب ائده لر. هر ملت ائله یه بیلر او ایکینجی دیلی اؤزونه انتخاب ائله یه. اوچونجی بیر جهانی دیلده گره ک یاپیشا بونلارین یانینا. یعنی ایراندان هر. اوشاق کی، گه لیر یئتیشیر بیر متوسطه کلاسینا، قاعده تن گره ک اوچ دیلی ایله سر و کاری اولار

آقای دوکتور سیز نه اینکی نکجه آذربایجانین حتی فارسلا رین دا سنویملیسی سینیز . ایستردیم بیزیم دینله بیجیلره فارس دیللی یازچیلاردان بیر آز صحبت آچاسینیز. فارس ادبیاتیندا مؤوقعلری نه دی ، کیفیت نقطه نظریندن هانسی ایشلری گوروب لر .

دؤرد-بئش مساله وار دی کی، تقریب دئمک اولارکی، آذربایجانلی یازچیلارینا مربوط دی. مشروطیت انقلابی عجیب اثر قویودی بیزیم ایچیمیزده. مشروطته انقلابی یئتیشمه میشدن قاباق دا بیئه ده بو تاثیر لر واردی. تبریز، مشروطیت دؤورونده ایران شهرلری نین هامیسیندان بویوک ایدی. جمعیتی چوخ ایدی. عین حالدا تورکیه یه بیر جور دروازا ایدی. اوردان گل-گئت واریدی. آدام او واخت کی، بو قضیه یه فیکر ائدی، شمالی آذربایجانلا او یاخینلیق کی واریدی، دیل و موسیقی کی او جور تاثیر ائدی اونا گوره ده انقلابی مسائل چوخ راخ آذربایجان دا مطرح اولوردی. مثلن 1907، 1908، 1909-دا "ایسکرا" روزنامه سی کی بیر جور زیرزمینی روزنامه ایدی، تبریز و سیله سی ایله گه لیردی و اوردان گئدیردی روسیه نین شهرلرینه. اولین آداملارکی باشلابیلر ایران سطحینده یازماغا، اونلار اغلب آذربایجانلی اولوبلار. آخوند زاده بیریدی، سونرا طالبیوف ایکینجی سی دی، زین العابدین مراغه ای اوچونجی سی دی. دقیق اگر باخسانیز گوررسیز کی اولین "انتقادی باخیش" و "انتقادی رئالیسم" بونلارین وسیله سی ایله ایجاد اولودی. دئمک اولارکی، ایراندان نقد ادبی نی، رومانی و نمایشنامه نی باشلابیلر آذربایجانلیلاردیر. اگر زین العابدین مراغه یی و طالبیوف ایران رومانی نین اساسین قویانلاریندان جمالزاده گلیب بیر مقدار مدرن راخ یازیب دی، آما دئمک اولار کی اولین انتقادی رومانی او ایکی آذربایجانلی یازیبیدی و بو دیلی خلقین دیلینه یاخینلاماق اوزی بویوک بیر مساله دی. یعنی آذربایجانلیلار ائله یه بیلیر کی، بو دیلی راحت راق یازالار و راحت دا اوخونا . او زامان اونلار گلیبیر بو دیل ایله یازماغینان تامام ایران خالقینی چکیب آیلدیبلار. ذهنلرینی چکیب لر روشن فیکری مسائل طرفینه عین حالدا چکیبیر معمولی دیلین طرفینه

خالقین دیلی ایله یازیلار، مردمی دیل ایله یازیلار. زین العابدین مراغه یی نین، طالبیوف اوفون و یا آخوندوفون دیلی، مردمی دیلیدی. اونون دالینجا دی کی، گورسونوز کی، دهخدا چرند و پرندی یازیر. اودا خالقین دیلینده دی. دهخدا دا دو زبانه دی، فارس و تورکدی، قزوینلی دیر. شمالی آذربایجان شعریندن تاثیر آلبیدی. نجه کی گذشته ده چوخلی آداملار گوسته ریلر او شعر کی میرزا جهانگیر خان صور اسرافیل باره سینده یازیبیدی: یاد آر ز شمع مرده یاد آر، بونی مرحوم یحیی آریان پور دقیقن گوسته رب کی، بیر تورکی شعردن گوتوروب ترجمه ائدییدی. یعنی او اوز ایشی دئییلدیر. البته اونو چوخ دا یاخچی چیخارییدی عین حالدا بیز بیلیرک کی، مثلن هوپ هوپ نامه و ملانصرالدین، "نسیم شمال"ین اوستونده عجیب تاثیر قویدی. بیر جور کی، مثلا عامیانه دیلی ایشلمکده عارفین تصنیفینده تورکی عجیب تاثیر اولودی.